STARZEJĄCY SIĘ PRZEDSIĘBIORCA W POLSCE I NA ŚWIECIE

Julita E. Wasilczuk[1]

Streszczenie

Artykuł wskazuje na rosnącą liczbę przedsiębiorców w wieku okołoemerytalnym, zarówno w krajach europejskich, w tym w Polsce, jak i w USA. Wzrost ten wiąże się z rosnącą liczbą osób w tej grupie wiekowej, które zakładają swoje firmy oraz z powiększającą się grupą osób, które prowadząc od wielu lat swoje firmy, nie zamierzają przejść na emeryturę. Z nielicznych badań wśród osób starszych prowadzących własne firmy wynika, że postrzeganie przez nich barier funkcjonowania (finansowej, informacyjnej czy też instytucjonalnej) nacechowane jest mniejszą częstotliwością niż w przypadku młodszych przedsiębiorców, co może być konsekwencją nagromadzonego kapitału społecznego i finansowego, a także doświadczenia. Badania przeprowadzone na Pomorzu pokazały, że przedsiębiorcy w wieku 55+ cenią sobie stabilność, w porównaniu z młodszymi przedsiębiorcami rzadziej mają ochotę się rozwijać, a w konsekwencji nie poszukują źródeł finansowania zewnętrznego tak często jak pozostali przedsiębiorcy.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość osób starszych, zachowania przedsiębiorcze seniorów

Wstęp

Stopniowo oswajamy się z niekorzystnymi zmianami demograficznymi i zdążyliśmy się już przyzwyczaić do określenia: starzejące się społeczeństwo. Wraz ze zjawiskiem starzenia się społeczeństwa, można zaobserwować kolejne procesy „starzenia" się w poszczególnych obszarach związanych z gospodarką, funkcjonowaniem rodziny itp. Zmiany demograficzne nie ominęły także przedsiębiorców, którzy wraz ze społeczeństwem się starzeją. Nie jest to jednak jedynie proces „naturalny", wynikający z faktu starzenia się osób prowadzących własne firmy, coraz częściej mamy do czynienia z sytuacją, w której właśnie osoby w starszym wieku postanawiają te firmy zakładać. Jeżeli obserwowane w chwili obecnej na świecie trendy się utrzymają, za kilka lat zakładanie firm przez osoby w wieku okołoemerytalnym sta-

[1] Politechnika Gdańska, Wydział Zarządzania i Ekonomii

nie się zjawiskiem powszechnym. Oprócz wskazania skali tego zjawiska, w artykule przedstawiono także zachowania przedsiębiorców w wieku 55+ na Pomorzu.

1. Starzejący się przedsiębiorcy na świecie

Pomimo dużego zainteresowania tematyką przedsiębiorczości osób starszych, instytucje międzynarodowe (OECD, EUROSTAT) prowadzą na razie dość skromne badania poświęcone tej tematyce. Także nie we wszystkich krajach prowadzi się szczegółowe badaniami dotyczące tej grupy przedsiębiorców. Najbardziej zaawansowane w sferze badań na ten temat pozostają kraje skandynawskie, a w szczególności Finlandia, gdzie uznaje się, że przedział wiekowy 55–74 jest grupą, której udział w przedsiębiorczości w XXI wieku wzrósł najbardziej, z 10 do 14% (Järnefelt, 2011).

Badania prowadzone we Francji wskazują, że jest tam więcej przedsiębiorców wśród seniorów (15,7%) niż w pozostałej części społeczeństwa aktywnego (11,1%) (Seniors: les nouveaux entrepreneurs?, 2013). Ogólnie, 39,5% osób starszych to przedsiębiorcy, jeden przedsiębiorca na pięciu rozpoczął działalność osiągnąwszy pięćdziesiąt lat, a po sześćdziesiątce posiadanie statusu przedsiębiorcy deklaruje co czwarty Francuz (26,8%).

W Portugalii liczba przedsiębiorców 50+ w latach 1991–2011 uległa podwojeniu. Aktualnie reprezentują oni 36% całkowitej liczby przedsiębiorców. Tak duży wzrost wynikał z ogólnej dynamiki tworzenia nowych przedsiębiorstw, jak również z kryzysu przedsiębiorczości w niższych grupach wiekowych.

Przedsiębiorcy 50+ stanowią także coraz liczniejszą grupę w Hiszpanii. Według raportu Global Entrepreneurship Monitor (GEM)[2], przedsiębiorcy 45+ w 2011 roku utworzyli tam około 26% nowych przedsiębiorstw, podczas gdy w roku poprzedzającym tylko 19%. Średni wiek przedsiębiorców w Hiszpanii stopniowo się zwiększa i aktualnie wynosi 38 lat. Zmiany te wynikają z trudnej sytuacji na rynku pracy co sprawia, że przybywa przedsiębiorców z konieczności. Z drugiej strony, na założenie własnej firmy, wykorzystując swoje sieci kontaktów i zgromadzony kapitał decyduje się wielu doświadczonych menedżerów.

Pomimo przytoczonych danych, w większości państw to grupa osób w wieku 25–34 lata stanowi największy udział wśród przedsiębiorców, czego dowodzą badania GEM. Wyjątkiem są takie kraje jak: Chile, Republika Korei, Singapur, Holandia, Wielka Brytania oraz USA, gdzie największy udział przedsiębiorców, można odnotować w grupie wiekowej 35–44. Sumarycznie, obie grupy wiekowe, 25–34 i 35–44 obejmują niemal 50% wszystkich przedsiębiorców (Xavier S., Kelley D., i inni, 2013).

[2] Ogólnoświatowe badania nad przedsiębiorczością, prowadzone od roku 1999 w niemal 100 krajach świata.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Zaobserwowany w niektórych państwach wzrost wieku przedsiębiorców, potwierdza się także w badaniach prowadzonych przez Fundację Kauffmana, opracowującą indeks aktywności przedsiębiorczej w USA. Wynika z nich, że przedsiębiorcy rozpoczynający działalność w wieku 55–64 należą do grupy najszybciej rosnącej (Kauffman Foundation, 2013). W roku 1996 stanowili oni 14,5% wszystkich rozpoczynających działalność gospodarczą w USA, podczas gdy w 2012 już 23,4%.

Interesujących danych dostarcza porównanie udziału potencjalnych przedsiębiorców (osoby myślące o założeniu własnej firmy) w wieku (50–64) – „third age" do potencjalnych przedsiębiorców w wieku (20–49), tzw. „prime age" oraz pre-przedsiębiorców (osoby, które podjęły działania zmierzające do założenia własnej firmy[3]) starszych (50–64) do młodszych (20–49). Analizy te obejmują 35 krajów z różnych części świata o różnym poziomie rozwoju gospodarczego (rys. 1). Porównanie zostało przeprowadzone w oparciu o dane Flash Eurobarometer Survey on Entrepreneurship (Kautonen, 2013). Rozkład proporcji starszych do młodszych potencjalnych przedsiębiorców w poszczególnych krajach nie wskazuje na wpływ uwarunkowań geograficznych, kulturowych czy gospodarczych. Wśród krajów o wysokim, ponad 50% wskaźniku udziałów, znalazły się zarówno kraje wysoko rozwinięte (Stany Zjednoczone, Dania, Szwecja) jak i słabo rozwinięte (Rumunia).

Nie każdy potencjalny przedsiębiorca przechodzi do kolejnej fazy jaką jest pre-przedsiębiorczość, czyli rozpoczęcie działań zmierzających do założenia własnej firmy. Zakłada się jednak, że liczba potencjalnych przedsiębiorców wpływa na liczbę pre-przedsiębiorców, jednak w przypadku przytoczonych porównań międzynarodowych takiej zależności nie widać (patrz rys. 1). Należy oczywiście pamiętać, że potencjalni przedsiębiorcy mogą stać się pre-przedsiębiorcami w dłuższym horyzoncie czasu, niemniej jednak różnice odnotowane np. w przypadku Japonii, Szwajcarii, Południowej Korei, Malty czy wreszcie Polski i Czech wydają się być zaskakujące. Wyjaśnieniem tego może być fakt, że w przypadku starszych przedsiębiorców podjęcie decyzji o rozpoczęciu działalności gospodarczej, (przedsiębiorca potencjalny) idzie w parze z rozpoczęciem działań w tym kierunku. Podczas gdy wśród osób młodszych, świadomość dłuższej perspektywy życia, takich szybkich działań nie wymusza. Jedynie w dwóch przypadkach, Japonii i Korei Południowej, wśród osób starszych jest więcej pre-przedsiębiorców niż wśród osób młodszych, w pozostałych przeważają jednak osoby młodsze.

Zrozumienie wszystkich zależności przedstawionych na rysunku wymagałoby jednak dogłębnej analizy sytuacji w badanych krajach, opartej na badaniach długookresowych, jakie do tej pory nie zostały przeprowadzone. Badanie takie powinny uwzględniać jednak szereg czynników mających wpływ na przedstawione powyżej różnice, odnoszące się zarówno do aspektów kulturowych, systemów emerytalnych, czy też opieki zdrowotnej itp.

[3] Podział przytoczony za (Zięba, materiały w druku)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

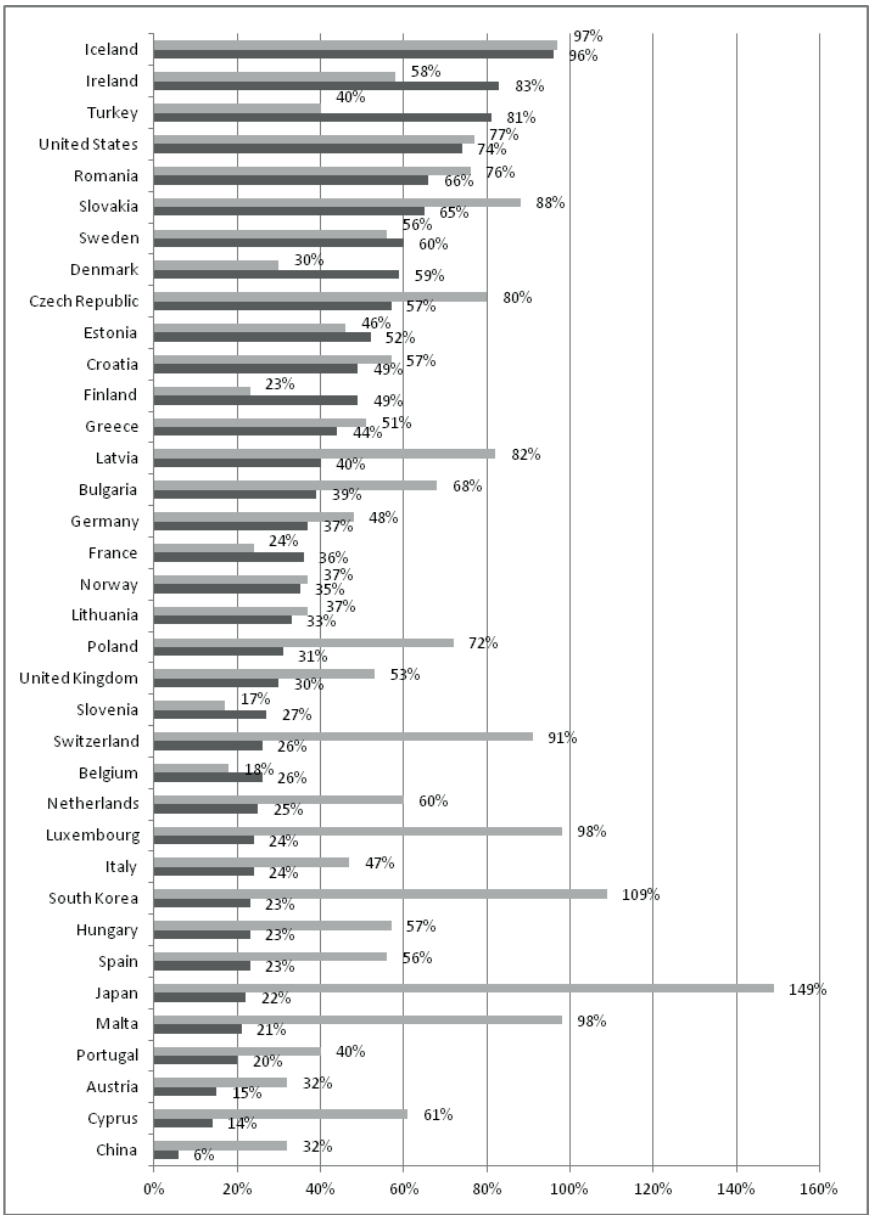

Rys. 1. Stosunek potencjalnych przedsiębiorców (kolor ciemniejszy) i pre-przedsiębiorców (kolor jaśniejszy) w wieku 50–64 do potencjalnych przedsiębiorców i pre-przedsiębiorców w wieku 20–49.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Kautonen, 2013).

Z pewnością jednak część różnic wynika z barier, na które natrafiają początkujący przedsiębiorcy w poszczególnych krajach, i to niezależnie od wieku, chociaż

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

nie tłumaczy to dlaczego w Polsce tyle osób starszych jest zainteresowanych rozpoczęciem działalności gospodarczej.

Okazuje się jednak, że tak powszechne bariery jak: brak wsparcia finansowego przy zakładaniu firmy, złożoność procedur administracyjnych przy zakładaniu firmy, brak dostatecznej informacji na temat techniki zakładania własnej firmy[4], nie są tak samo postrzegane przez młodych i starszych. Seniorzy w Europie, postrzegają powyższe bariery z mniejszą częstotliwością niż Europejczycy z grupy 20–49 (tabela 3). Wytłumaczeniem dla takich wyników może być wyższy poziom zgromadzonego w czasie długiego życia zawodowego kapitału ludzkiego, społecznego i finansowego osób starszych oraz ich doświadczenie.

Tabela 3: Częstotliwość postrzegania danej bariery w dwóch przedziałach wiekowych 20–49 i 50–64.

Bariera	Przedział wiekowy	
	20–49	50–64
Brak wsparcia finansowego	15,5%	13,7%
Złożoność procedur administracyjnych	25,8%	20,0%
Brak dostatecznej informacji	44,2%	40,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Kautonen, 2013).

2. Przedsiębiorczość dojrzała w Polsce

Aktywność osób w wieku 60+ w porównaniu z osobami w wieku do 59 lat (takie przedziały wiekowe można przytoczyć na podstawie dokumentu: *Diagnoza społeczna* autorstwa J. Czapińskiego), jest w sposób zrozumiały dużo niższa. Niemal 90% osób w tym wieku, nie jest aktywna na rynku pracy z powodu emerytury lub renty. Jeżeli już są aktywne, to raczej w charakterze pracowników najemnych (5,1%), a nie osób prowadzących własne firmy (1%) (Czapiński, Panek, 2013, s. 298). Z drugiej jednak strony, porównując te dwie grupy wiekowe można zauważyć, że aktywność przedsiębiorcza jest mniej niż sześć razy mniejsza, podczas gdy w przypadku pracy na etacie relacja jest jak 1:9. Oznacza to, że w grupie osób 60+ udział przedsiębiorców jest relatywnie większy niż w grupie osób do 60 roku życia. Wynika to możliwości, i zapewne chęci przejścia na emeryturę wypracowaną na etacie, co w przypadku przedsiębiorców już tak oczywiste nie jest, chociażby z powodu dużego szoku finansowego. Niemniej jednak, nieznaczna grupa osób w wieku podeszłym, prowadzi lub nawet zakłada własne firmy.

Aktywność zawodowa, wykraczająca poza wiek emerytalny w przypadku Polaków, wynika z chęci osiągania wyższego dochodu (70%), lub oczekiwania

[4] *Flash Eurobarometer 283: entrepreneurship in the EU and beyond* (2009), The Gallup Organization, Hungary – Cologne, European Commission

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

zwiększonej emerytury w przyszłości (34%). Jedynie 13% wskazało na korzystny wpływ na aktywność życiową, i po tyle samo na możliwość nawiązywania kontaktów międzyludzkich i poczucie własnej wartości (Kubicki, 2012).

Jakie mogą być polskie korzenie przedsiębiorczości (rozumianej jako zakładanie firmy) wieku dojrzałego? Przede wszystkim brak możliwości znalezienia pracy – jest to motyw negatywny, czyli wynikający z konieczności i nie wróży dobrze możliwościom rozwojowym firmy. Nie wyklucza się jednak także chęci realizacji własnych pasji. Na decyzję o podjęciu działalności gospodarczej w wieku dojrzałym, będzie wpływał także sposób postrzegania osób starszych w społeczeństwie. Jeżeli będą one akceptowane jako jednostki zdolne do podejmowania wyzwań przedsiębiorczych, to takie wyzwania będą podejmowały. Wszak nie ma wątpliwości, że starzenie się jest związane zarówno z obniżeniem aktywności biologicznej, jak i zmianami w zakresie zapamiętywania, oceny, analizowania, a także motywacji. Akceptacji osób starszych w polskich realiach nie sprzyja powszechny kult młodości. Owszem, cenimy je za doświadczenie życiowe, ale raczej postrzegamy jako osoby wyciszone, powoli wycofujące się z aktywnego życia zawodowego. Widok osoby starszej na motorze, z laptopem czy też uprawiającej ekstremalne sporty, wywołuje zdziwienie i podziw, ale nie jest powszechny. Tak samo myślimy o osobach, które w starszym wieku decydują się na zakładanie własnej firmy. Jest to zupełnie zrozumiałe, zważywszy na fakt, że rozkład skłonności do rozpoczynania własnej działalności w zależności od wieku ma kształt dzwonu. Europejskie badania emerytów, wskazują, że Polacy należący do tej grupy wiekowej są w czołówce osób podejmujących pracę lub poszukujących dodatkowego zajęcia[5].

Mówiąc o przedsiębiorczości, należy także pamiętać o dużej grupie przedsiębiorców, którzy weszli już w badany przedział wieku i prowadzą własne firmy założone wcześniej. Według badań GEM, 21% właścicieli dojrzałych firm w Polsce (metodologia GEM zakłada, że są to firmy funkcjonujące dłużej niż 3,5 roku) stanowią osoby w wieku 55–64. Taki sam udział odnotowano dla grupy wiekowej 25–34, nieco wyższy dla 35–44 (27%) (rys. 2). Jeżeli jednak spojrzymy na osoby znajdujące się w fazie pre-przedsiębiorczej oraz we wczesnej fazie przedsiębiorczej (na wykresie oznaczonej jako TEA – *total entrepreneurial activity*), udział grupy wiekowej 55–64 jest już zdecydowanie mniejszy niż pozostałych (wyjątkiem są najmłodsi – 18–24) i stanowi 9%.

Polskie badania dotyczące średniego wieku osób pracujących wg statusu zatrudnienia w IV kwartale 2011 roku, wskazują, że przeciętny wiek pracodawców i samozatrudnionych, czyli przedsiębiorców, jest wyższy niż pracowników najemnych i wynosi 45 lat (rys. 3). Oznacza to, że jest wśród nich wiele osób w wieku 55+.

Z przytoczonych powyżej danych wynika, że przedsiębiorczość osób dojrzałych w Polsce nie jest zjawiskiem marginalnym, a zakładając postępujące zmiany demograficzne, będzie odgrywała coraz większą rolę.

[5] Wynika tak z międzynarodowych porównań przedstawionych w raporcie: Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa. Statystyczny portret Unii Europejskiej 2012, 2012

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

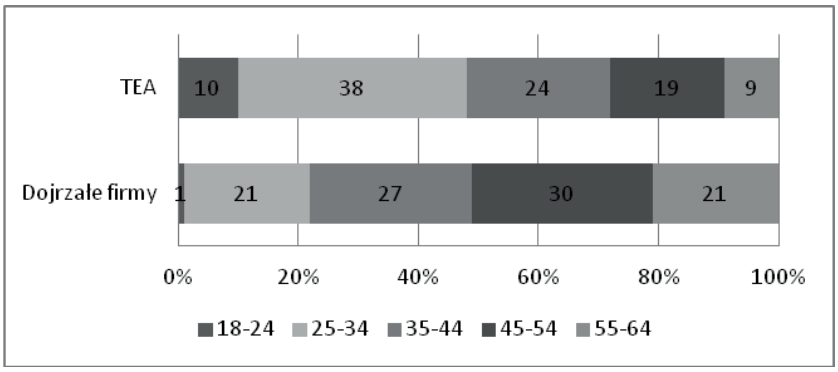

Rys. 2. Rozkład wieku właścicieli firm dojrzałych oraz osób zamierzających założyć firmę lub prowadzących firmy młode (TEA).

Źródło: Zbierski, Węcławska i inni, 2012.

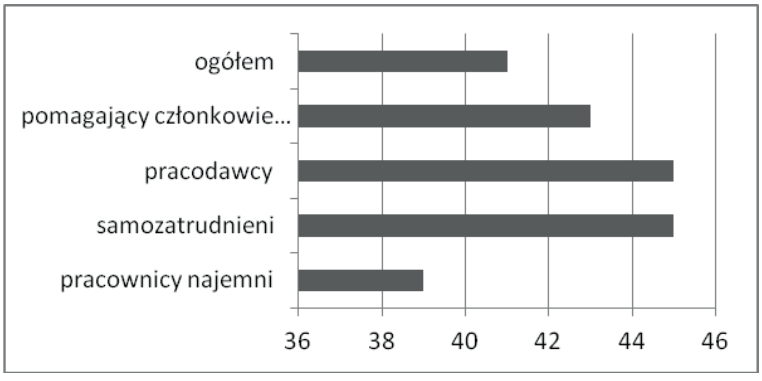

Rys. 3. Przeciętny wiek osób pracujących według statusu zatrudnienia w IV kwartale 2011 roku.

Źródło: Węcławska, 2012.

3. Przedsiębiorcy 55+ na Pomorzu

Ciekawym obszarem badawczym są zachowania przedsiębiorców w wieku starszym na rynku. W ramach badań Pomorskiego Obserwatorium Gospodarczego (POG) zrealizowanych w roku 2010 na grupie 1005 mikro przedsiębiorców, zatrudniających przynajmniej jedną osobę i funkcjonujących przynajmniej od 2005 roku przeanalizowano niektóre aspekty funkcjonowania firm prowadzonych przez takie osoby[6]. Badaniami objęto firmy z terenu dziewięciu powiatów wybranych z punktu widzenia poziomu bezrobocia (niski, wysoki oraz powiaty miejskie: gdański, gdyński, sopocki). Badania przeprowadzono telefonicznie, w oparciu o kwestionariusz ankietowy. Przedsiębiorcy 55+ stanowili w badanej próbie, niecałe 5% wszystkich przebadanych, w wartościach bezwzględnych było to 45 osób.

[6] Więcej na temat badań w (Dominiak P., Wasilczuk J., Zięba K., i inni, 2010).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Na podstawie zebranych danych demograficznych dotyczących przedsiębiorców można było wydzielić grupę 55+. Przedsiębiorcy w wieku 55+ zakładając firmy kierowali się w większym stopniu niż młodsi przedsiębiorcy motywami negatywnymi, wynikającymi przede wszystkim z braku innej pracy (Richert-Kaźmierska, Wasilczuk, 2014). O tym, że firmy osób starszych zakładane są często z konieczności (motywy negatywne), a nie chęci (motywy pozytywne), świadczy też niższe, niż w pozostałych firmach przeciętne zatrudnienia, wynoszące 1,8 osób, podczas gdy w firmach prowadzonych przez osoby w wieku 21–34, wynosiło ono 2,16; w wieku: 35–44 2,09; a wśród 45–54 2,2 osoby.

Starsi przedsiębiorcy nie są kreatywni w poszukiwaniu źródeł finansowania: osoby 55+ wskazały średnio na 1,2 różnych źródeł, podczas gdy młodsi na 1,5. Jest to dowód na mniejsze zaangażowanie w zarządzanie firmą oraz mniejsze zainteresowanie zwiększaniem jej aktywności. Starsi właściciele preferują stabilizację i bezproblemowe funkcjonowanie na rynku, o czym świadczy rosnący wraz z wiekiem udział przedsiębiorców, którzy chcą zachować status quo w swoich firmach, spada natomiast chęć rozwoju firm. O ile w przedziale wiekowym 21–34 chęć rozwoju firmy zgłasza ponad 80% przedsiębiorców i jedynie 14% zamierza zachować status quo, o tyle wśród przedsiębiorców 55+ udział odpowiedzi analogicznie wnosi 50% i 45% (pocieszające, że jednak udział przedsiębiorców pragnących rozwijać firmę, nawet w tej grupie wiekowej jest wyższy niż zachowanie status quo).

4. Wnioski

Wraz ze starzeniem się społeczeństwa, postępuje starzenie się przedsiębiorców, zarówno tych, którzy rozpoczynają działalność gospodarczą, jak i tych, którzy ją już prowadzą. W Polsce w wiek emerytalny wchodzą przedsiębiorcy z boomu z lat dziewięćdziesiątych, którym z pewnością trudno będzie się pogodzić z przekazaniem firmy następcom (jeżeli w ogóle taka możliwość istnieje). Z drugiej strony dla wielu osób, szczególnie w okresie bezrobocia, znalezienie pracy w wieku 55–60 i wyższym nie jest proste, stąd też alternatywa w postaci założenia własnej firmy. Jednak przedsiębiorcy w starszym wieku zachowują się w inny sposób niż młodzi przedsiębiorcy, planują w krótszym okresie, są mniej energiczni i prawdopodobnie przy dużych przeciwnościach bardziej skłonni do zaprzestania działalności gospodarczej, szczególnie w sytuacji osiągnięcia wieku emerytalnego. Dlatego też, ich firmy nie kreują tylu miejsc pracy, co firmy młodych przedsiębiorców.

Tematyka przedsiębiorczości osób starszych nie jest jeszcze powszechna, należy się jednak spodziewać rosnącego zainteresowania tymi zagadnieniami zarówno ze strony osób kształtujących politykę gospodarczą, jak i naukowców, dla których (jak wykazano w niniejszym artykule) pojawia się wiele wątków nadal jeszcze nierozpoznanych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

AGED ENTREPRENEUR IN POLAND AND THE WORLD

The following article points to the growing number of entrepreneurs approaching retirement age, both in European countries including Poland, and the USA. This increase resulted both from an increasing number of people in this age group, which set up their companies, as well as with the growing number of people who for many years leading their companies do not intend to retire. Studies conducted in Pomerania showed that entrepreneurs aged 55 or more appreciate stability, and comparing with younger entrepreneurs are less willing to expand, and consequently do not seek external financing sources as often as other entrepreneurs.
Keywords: entrepreneurship of older people, seniors entrepreneurial behavior

Bibliografia

1. *Aktywność osób starszych i solidarność międzypokoleniowa*. Statystyczny portret Unii Europejskiej 2012. Eurostat.
2. Czapiński, J.; Panek, T. (2013). *Diagnoza społeczna*. Contemporary Economics, September 2013 (numer specjalny).
3. Dominiak P., Wasilczuk J., Daszkiewicz N., Zięba K., Sobiechowska A., (2010), *Sektor MSP na Pomorzu w warunkach pogorszenia koniunktury. Raport z badania małych i średnich przedsiębiorstw w ramach Pomorskiego Obserwatorium Gospodarczego III,* Agencja Rozwoju Pomorza
4. *Flash Eurobarometer 283: entrepreneurship in the EU and beyond* (2009), The Gallup Organization, Hungary – Cologne, European Commission
5. Järnefelt N. (2011). *Ikääntyneiden yrittäjyys on lissäntynyt,* Hyvinvointikatsaus 4, Teema: http://stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-12-12_001.html
6. *Kauffman Index of Entrepreneurial Activity Interactive 2012* (2013), Kauffman Foundation, Kansas City.
7. Kautonen T. (2013), *Senior Entrepreneurship, OECD*, A background paper for the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development 2012
8. Kubicki P. (2012), *Ocena kompetencji osób 50+ w zakresie przedsiębiorczości oraz działań służących wydłużeniu aktywności zawodowej – analiza desk research,* Warszawa
9. Węcławska D. (2012): *Charakterystyka przedsiębiorców w Polsce na podstawie danych BAEL i BKL*, w: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2010–2011*,* red. Tarnawa A., Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa
10. Xavier S., Kelley D., Kew J., Herrington M., Vorderwülbecke A. (2013), *Global Entrepreneurship Monitor 2012 Global Report*, GEM
11. Zbierski P., Węcławska D., Zadura-Lichota P., Bratnicki M. (2012), *Global Entrepreneurship Monitor Polska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa
12. Richert-Kaźmierska A., Wasilczuk J. (2014): *Zatrudnienie czy samozatrudnienie – dylematy wspierania aktywności zawodowej osób starszych* Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr. 167, s. 148–155

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl